

MA'BED b. VEHB

(معبد بن وهب)

Ebû Abbâd Ma'bed b. Vehb el-Yaktîni
(ö. 126/744)Emevîler devrinde yaşayan
mûsikîşinas.

Medine'de doğdu ve orada yetişti. Babasının adı Katan olarak da bilinir. Benî Mahzûm kabilesinden Katanoğulları'nın yahut Âs b. Vâkisa el-Mahzûmî'nin veya Muâviye b. Ebû Süfyân'ın âzâtısı olduğuna dair rivayetler de bulunmaktadır. Habşli bir kölenin oğlu olan Ma'bed, kendi ifadesine göre gençlik yıllarında koyun güderken rüyasında ilham olarak algıladığı şarkıların tesiriyle mûsikîye başladı. Daha sonra Neşîd el-Fârisî, Cemîle es-Sülemîyye, Sâib Hâsir gibi Medinelî mûsikîşinaslar yanında bazı Mekkelî müzisyenlerden de ders alarak kendini yetiştirdi.

Medine'nin ileri gelenlerinden başka dönemin devlet büyüklerinden de yakın ilgi gören Ma'bed özellikle Abdülmelik b. Mervân, I. Velîd, II. Yezîd ve II. Velîd'in saraylarındaki mûsikî toplantılarının en önemli muğannîleri arasında yer aldı. Abdülmelik b. Mervân zamanında (675-705) Mekke'de İbn Safvân tarafından düzenlenen bir şarkı yarışmasını kazanarak şöhretini daha da arttırmasının ardından İbn Süreyc, Garîz gibi dönemin meşhur mûsikîşinaslarıyla beraber anılmaya başlandı. Yezîd b. Abdülmelik'le bir sohbet esnasında halifenin İbn Süreyc'in eserlerinde bir yumuşaklığın, Ma'bed'in eserlerinde ise bir metanet ve sağlamlığın dikkat çektiğini söylemesi üzerine Ma'bed, İbn Süreyc'in hafif ve yumuşak olan remel ve hezec ritimlerini kullanan Tuveys'in talebesi olduğunu, kendisinin sakil ritimlerinin önemli simalarından hocası Sâib Hâsir'in yolunu takip ettiğini ifade etmiştir. Ma'bed'i genç yaşlarında dinleyen İbn Süreyc ile Garîz'in onun ileride büyük bir sanatkâr olacağını belirttikleri söylenir. Ayrıca II. Velîd'in Ma'bed'i "asrın mûsikî ustası" tayin ettiği nakledilir. İbn Süreyc'in ölümü üzerine (98/716 [?]) başmuğannî olan Ma'bed, II. Velîd'in tahatta çıktığı yıllarda (743) iki defa saraya davet edilip burada büyük ilgi gördü ve son davet esnasında felç geçirerek vefat etti. Cenaze merasiminde Ma'bed'in öğrencilerinden muğanniye Sellâme el-Kas onun bir mersiyesini okumuştur.

İshak el-Mevsilî'ye göre İbn Süreyc, İbn Muhriz ve Mâlik b. Ebû's-Semh ile birlikte dönemin en ünlü dört sanatkârından biri olan Ma'bed b. Vehb aynı zamanda Medinelî sanatçıların ustası ve önderiydi. Medinelî bir şair mûsikî sanatının en iyi icracılarının Tuveys ve İbn Süreyc olduğunu, ancak Ma'bed'in bu ikisinin de üstünde bulunduğunu söylemiştir. Eserlerinde Arap mûsikisinde çok görülen sakil ritmini büyük bir ustalikle kullanan Ma'bed'in besteleri içinde en meşhurları "Müdün" (Husûn) adlı yedi şarkı ile "Ma'bedât" diye anılan diğer beş şarkısıdır. Ma'bed, meşhur kumandan Kuteybe b. Müslim'in Horasan'da ulaşılması zor yedi kaleyi veya yedi şehri fethine âdeta nazîre olarak bestelediği bu yedi şarkının icrasının o kaleri fethetmekten çok daha zor olduğunu, ayrıca bestelediği eserlerin icrasının ancak çok kuvvetli müzisyenlerce gerçekleştirilebileceğini söyler.

Eserlerinin güftelerini kendi şiirlerinin yanı sıra A'şâ, Ömer b. Ebû Rebîa, Velîd b. Zeyd, İbn Ebû Zâid, Şemmâh b. Dırâr, Küseyyir ve Antere gibi ünlü şairlerin şiirlerinden seçmiştir. Yetiştirdiği öğrenciler arasında Mâlik b. Ebû's-Semh'in dışında Muhammed b. Âişe, Yûnus el-Kâtib, Sellâme el-Kas, Habbâbe, Hakem el-Vâdî, Dehmân ve Siyyât gibi mûsikîşinaslar sayılabilir. Delâl, İbrâhim el-Mevsilî, İbn Âişe gibi mûsikîşinaslar Ma'bed'in eserlerini seslendirmişlerdir. İshak el-Mevsilî *Kitâbü Egânî fi Ma'bed ve Kitâbü Aĥbârî Ma'bed ve'bnî Süreyc ve egânîhimâ* adıyla iki eser kaleme almıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Câhiz, *el-Bursân ve'l-urcân* (nşr. Abdüsselâm M. Hârûn), Beyrut 1410/1990, s. 450; Ebû'l-Ferrec el-İsfahânî, *el-Eġânî*, Beyrut 1407/1986, XIV, 115-119; Ebû İshak el-Husrî, *Cem'ü'l-cevâhîr fi'l-mûlah ve'n-nevâdir* (nşr. Abdülazîz Büşrâ - Mustafa Muhammed), Kahire, ts., s. 41; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 463; III, 437, 506; İbn Manzûr, *Muĥtârü'l-Eġânî* (nşr. İbrâhim el-Ebyârî v.dğr), Kahire 1385/1965, VI, 23-24, 25-29, 178-180; IX, 356-368; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, IV, 262-267; V, 13-17; H. G. Farmer, *A History of Arabian Music*, London 1929, s. 63-64; a.mlf. - [E. Neubauer], "Ma'bad b. Wabh", *EP* (İng.), V, 936-937; Şevki Dayf, *eş-Şi'r ve'l-ġinâ' fi'l-Medîne ve Mekke li-âşri Benî Ümeyye*, Kahire 1976, s. 58-60; Ali el-Useyfî el-Âmilî, *el-ġinâ' fi'l-İslâm*, Beyrut 1404/1984, s. 58-68; Abdülemîr Ali Mühennâ, *Aĥbârü'l-muġannîn ve'l-muġanniyât*, Beyrut 1990, s. 295-306; Semîr Şeyhânî, *Eşherü'l-muġannîn 'inde'l-Ârab ve nevâdirihim*, Beyrut 1413/1992, s. 9-16; E. K. Rowson, "The Efemmates of Early Medina", *JAOS*, III/4 (1991), s. 681, 687; Ronart, *CEAC*, s. 330; Fuat Günel, "İbn Âişe", *DİA*, XIX, 299; a.mlf., "İbn Süreyc, Ubeydullah", a.e., XX, 366.

FUAT GÜNEL

MA'BEDİYYE

(المعبديّة)

Hâriciler'in Seâlibe koluna mensupken onlara muhalefet eden ve büyük çoğunluğunu kâfir sayan Ma'bed isimli kişinin mensuplarına verilen ad (bk. SEÂLİBE).

MA'BERÎ

(bk. MELİBÂRÎ).

MÂBEYN-i HÜMÂYUN

(ما بين همايون)

Osmanlı sarayında devlet işlerinin görüldüğü mekân.

Sözlükte "iki şeyin arası" demek olan mâbeyn kelimesi haremle selâmlığı birbirine bağlayan sofa, daire veya oda için kullanılırdı. Konaklarda da bulunan ve zülveçheyn denilen bu daire, selâmlıktaki uşakların ve yabancı erkeklerin haremdeki kadınlarla yüzleşmesini önlerdi. Sarayda ise padişahın resmî bürolarının bulunduğu, elçi, sadrazam ve diğer ziyaretçileri kabul ettiği, eğlendiği ve dinlenip yemek yediği daireyi nitelerdi. XIX. yüzyılda inşa edilen saray ve kasırlarda mâbeyn ve selâmlık ayırımı terkedilerek ikisi birleştirildi. Bu tabirin ne zamandan itibaren kullanıldığı hususu açık değildir. Mâbeynin bir mekân olarak mevcudiyeti 1675 yılına kadar indirilebilirken mâbeyinci teriminin kullanılışı nisbeten geç bir döneme, XVIII. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenebilmektedir.

Harem ve Enderun'la (iç hizmetler) birlikte sarayın üç ana bölümünden biri olan Bîrûn (dış hizmetler), XVIII. yüzyıl öncesinde Enderun'la beraber ülkenin asıl yönetim merkezini oluşturur ve padişahın dış dünya ile ilişkilerini sağlayan hizmetleri verirdi. Zamanla sadrazamlık gibi bazı hizmet birimleri yavaş yavaş sarayın dışına taşarak yeni güç merkezleri oluşturmaya ve saray teşkilâtının bir parçası olmaktan uzaklaşmaya başladı. Önceleri sarayda teşkilâtlanan bazı idarî birimler bu süreçte kalemiyeye intikal etti. Devlet işlerinin merkezinin bu şekilde tedricen saraydan uzaklaşmasıyla Enderun'un fonksiyon farklılaşması ve mâbeynin oluşumu sürecinin yakın ilgisi vardır.

II. Mustafa döneminde (1695-1703) saray teşkilâtında esaslı bir islahat gerçek-

leştirildi. Padişah, Çorlulu Ali Paşa'yı silâhdarlığa getirmek istedi. Paşa, o ana kadar Bâbüssaâde ağaları vâsıtasıyla gerçekleştirilen telhislerin padişaha takdimi ve çıkan hatt-ı hümâyunların teslim alınması görevinin silâhdarlar aracılığıyla yapılması şartıyla görevi kabul edebileceğini bildirdi. Bunun üzerine bu görev silâhdarlara intikal ettiği gibi Dârüssaâde ağasının dışında kalan saraydaki bütün Bâbüssaâde ve Enderun hademesi de silâhdarın nezâretine verildi. Padişahın özel hizmetiyle ilgili olan Has Oda görevlileri, padişahın idareyle olan ilişkilerini de düzenleyen bir konum kazanmaya ve tedricî olarak Has Oda'da bir saray kitâbeti teşekkül etmeye başladı.

I. Abdülhamid dönemi (1774-1789) mâbeynin teşekkülü bakımından önemli bir safhadır. Topkapı Sarayı'ndaki hünkâr sofası bu dönemde mâbeyin adını aldı. Burası padişahın çalışma, oturma, dinlenme, yemek yeme, kabul, eğlence ve müzik gibi günlük hayatının ve mesaisinin geçtiği mekânların başlıcasıydı. Ayrıca saraydaki Yavuz Sultan Selim dairesini bazı ilâveler yaptırarak yeni mâbeyin adıyla yeniden düzenleyen I. Abdülhamid şifahî iradelerini silâhdar, kahvecibaşı ve başçuhadar aracılığı ile tebliğ ederdi. Bu dönemde mâbeyincilerin devlet idaresindeki yeri ve

konumlarıyla ilgili ilginç bir olay meydana geldi. Hadise, İstanbul'da muhalif bir grubun mâbeyincilerin devlet işlerine müdahale ettikleri yönündeki yaklaşımıyla ilgiliydi. Ruslar'ın 1783'te Kırım'ı ilhakı ve İstanbul'da çıkan yangınlar gibi bazı olaylar halkta hükümete karşı bir hoşnutsuzluk yaratınca muhalif bir grup İstanbul'un değişik yerlerine hükümeti eleştiren bildiriler bırakır. Bunlardan biri doğrudan padişahı hedef alır ve meçhul grup onu maskaralıkla ve, "Mâbeyincilerle devlet işi görülmez" şeklinde ağır ifadelerle suçlar. Padişah, mâbeyincilerin "hademe makûlesi" olduğunu ve onları devlet işine karıştırmadığını belirtir. Muhaliflerin haklılık payı olsun veya olmasın bu olay en azından görüntü olarak mâbeynin devlet işlerinde yükselen ağırlığına işaret eder.

Ignatius Mouradgea d'Ohsson'un, Harem'e bitişik olan Mâbeyin Dairesi'nde görev yaptıkları için silâhdar, çuhadar, rikâbdar, tûlbent gulâmı, miftah gulâmı, peşkir gulâmı, başmüezzın, sır kâtibi, başçuhadar, sarıkçıbaşı, kahvecibaşı, tüfekçibaşı, berberbaşı ve tırnakçıbaşıya mâbeyinci dendiği yönünde verdiği bilgiler yukarıdaki verilerle uyum içindedir. Ancak Has Oda erkânının tamamı mâbeyinci değildi. Çünkü mâbeyinci olmaksızın Has Oda erkânlığına tayin mümkün olduğu gibi

harem cüceleri de mâbeyinci olarak tayin edilebiliyordu.

1792'de mâbeyin görevlilerinin bulunduğu bölümde tâdilât yapıldı; ayrıca sır-kâtibi için özel bir mekân inşa edildi. III. Selim, Mâbeyin Dairesi'ni devlet işlerine ve arzuhallere baktığı, istirahat ettiği, pehlivan güreşi, tavşan, çengi, köçek, hayal ve rakkas seyrettiği, saz ve mûsikî fasılları icra ettirdiği, yemek yediği, ramazanda iftar açtığı, hil'at giydirdiği, namaz kıldığı, ders takrir ettirdiği ve tıraş olduğu bir mekân olarak kullanırdı. Burada geceleri de eğlenceler düzenlenirdi. Ancak perşembeyi cumaya bağlayan gece cumaya hürmeten mâbeyin eğlenceleri yapılmazdı.

II. Mahmud, sadece Bâbüali'yi ve hükümet yapısını değil saray teşkilâtını da esaslı bir düzenlemeye tâbi tuttu. Nitekim 18 Ekim 1831'de Silâhdar Giritli Ali Ağa'nın vefatı üzerine bu göreve tayin yapması ve gördüğü işleri hazine kethüdâsına ihale ile silâhdarlığı lağvetti (*Takvîm-i Vekâyi'*, nr. 2, 7 Cemâziyelâhîr 1247, s. 3). 1833'te Mâbeyin Müşirliği'ni ihdas etti ve Enderun'un oda nizamını tamamen değiştirdi. Öte yandan sırkıtâbetinin Mâbeyin Başkıtâbeti'ne dönüştürüldüğü tarih de aşağı yukarı bu döneme rastlar. Padişah bu düzenlemeleri yapmakla kalmadı, bunlara dair eski tabirlerin kullanımını da yasakladı ve yasağa uymayanları cezalandırdı. Saraydaki idarî yapıyı yeniden düzenleyip güçlendirmesi, Bâbüali ve yönetimin diğer birimleriyle ilişkiyi sağlamaları dışında onları kontrol etme amacıyla da ilgili olmalıdır.

II. Mahmud'un sarayda oluşturduğu yapı kendisini takip eden Abdülmecid, Abdülaziz ve V. Murad dönemlerinde genel anlamda büyük bir değişikliğe uğramadı. Ancak yönetim zihniyetine ve sarayla Bâbüali arasındaki güçler dengesine bağlı olarak bazı düzenlemeler yapıldı. II. Mahmud'un son zamanlarından itibaren (BA, *Maliye Masarîfât Defteri*, nr. 18, s. 2) mâbeyinciler için daha ziyade "yakın" anlamına gelen mukarrebîn, kurenâ veya karîn unvanları kullanıldı. Başmâbeyinci demek olan serkurenâyâ vezâret rütbesi tevcih edilebildiği gibi başka bir görevle saray dışına da gönderilebilirdi (*Cerîde-i Havâdis*, nr. 984, 27 Ramazan 1276, s. 1; BA, İrade-Dahiliye, nr. 48141, 60479). Emlâk-i hümâyun hâsılatından günlük olarak hazîne-i hâssaya gelip ceyb-i hümâyun vâsıtasıyla padişaha takdim edilen paraları makbuz mukabili teslim alır ve ceyb-i hümâyun hazinesini idare ederdi. Bu hazi-

Mâbeyin Hümâyun'u Ziyaret Edenlerin Günlük Tutulan Cetelesi (BA, Yıldız-Perakende, Saray Görevlileri, nr. 1/46, lef. 66)					
Yıl	Ay	Gün	Adı	Unvanı	Notlar
1792	12	10	Abdülhamid	Mâbeyin Müşiri	
1792	12	11	Abdülhamid	Mâbeyin Müşiri	
1792	12	12	Abdülhamid	Mâbeyin Müşiri	
1792	12	13	Abdülhamid	Mâbeyin Müşiri	
1792	12	14	Abdülhamid	Mâbeyin Müşiri	
1792	12	15	Abdülhamid	Mâbeyin Müşiri	
1792	12	16	Abdülhamid	Mâbeyin Müşiri	
1792	12	17	Abdülhamid	Mâbeyin Müşiri	
1792	12	18	Abdülhamid	Mâbeyin Müşiri	
1792	12	19	Abdülhamid	Mâbeyin Müşiri	
1792	12	20	Abdülhamid	Mâbeyin Müşiri	
1792	12	21	Abdülhamid	Mâbeyin Müşiri	
1792	12	22	Abdülhamid	Mâbeyin Müşiri	
1792	12	23	Abdülhamid	Mâbeyin Müşiri	
1792	12	24	Abdülhamid	Mâbeyin Müşiri	
1792	12	25	Abdülhamid	Mâbeyin Müşiri	
1792	12	26	Abdülhamid	Mâbeyin Müşiri	
1792	12	27	Abdülhamid	Mâbeyin Müşiri	
1792	12	28	Abdülhamid	Mâbeyin Müşiri	
1792	12	29	Abdülhamid	Mâbeyin Müşiri	
1792	12	30	Abdülhamid	Mâbeyin Müşiri	
1792	12	31	Abdülhamid	Mâbeyin Müşiri	

Mâbeyin-i Hümâyun'u ziyaret edenlerin günlük tutulan cetelesi (BA, Yıldız-Perakende, Saray Görevlileri, nr. 1/46, lef. 66)

ne, hazîne-i hâssadan aldığı belli bir tahsisatla padişahın emrettiği alımları ve onun adına verilen atıyelerle esvap odası ve kilâr-ı âmire gibi saray gediklerinin giderlerini yönetirdi.

1847'de çıkan ilk devlet salnâmesine göre mâbeyin görevlileri Dârüssaâde ağası, kurenâ, padişah esvapçısı ve imamı, mâbeyin kâtipleri, telhis-i evvel ve sâni, Mâbeyn-i Hümâyün kapıçuhadarları, ıstabl-ı âmire müdürü, kapıcılar kethüdâsı, yâverler, hazîne-i hümâyün vekili, hazîne-i hümâyün kethüdâsı, mehd-i ulyâ-i saltanat başağası, musâhibler, Bâbüssaâde ağası, Has Oda kethüdâsı, hazîne-i hümâyün kâtibi ve hırka-i saâdet serhademesi olmak üzere toplam kırk üç kişiydi.

II. Mahmud döneminde ihdas edilen Mâbeyin Müşirliği zaman içerisinde kaldırılıp tekrar kurularak inişli çıkışlı bir seyir izledi. Bir tür saray nâzırı görevini yürütür, ayrıca padişah için verilen arzuhalleri ilgili yerlere havale ederdi. Öte yandan Haziran 1843 tarihli bir defterde geçen Mâbeyn-i Hümâyün Müdürlüğü (BA, *Maliye Masarifât Defterleri*, nr. 4837, s. 12-13), 28 Ekim 1863 tarihinde Hazîne-i Hâssa Nezâreti ile Mâbeyn-i Hümâyün-ı Şâhâne Nezâreti adı altında birleştirildi. Yaklaşık bir yıl kadar bu şekilde idare edilen nezâret 11 Ağustos 1864'te müşirliğe dönüştürüldü. 22 Mart 1867'de Hazîne-i Hâssa Nezâreti tabirinden vazgeçilerek sadece Mâbeyn-i Hümâyün Müşirliği adı kullanıldı. Hazîne-i hâssa bir ara Maliye Nezâreti'ne ilhak edildiyse de 9 Eylül 1871'de tekrar mâbeyinle birleştirilerek Hazîne-i Hâssa Nezâreti ve Mâbeyn-i Hümâyün Müşirliği adını aldı. 1875'te Hazîne-i Hâssa'ya ait işler bir ara Mâbeyin Başkîtâbeti'ne devredildi, ancak bu da kısa sürdü.

Esasen burada Hazîne-i Hâssa Nezâreti ile mâbeyin arasındaki ilişkinin ortaya konulması önem kazanmaktadır. Nezâret, 1280 (1863) tarihli olanın dışında hiçbir devlet salnâmesinde mâbeyin dahilinde gösterilmez. Mâbeyin ile nezâret arasındaki ilişki tamamen malî boyutludur. Nitekim görevlilerin maaşlarından, teçhiz ve tekfin giderleri, muhtaçlara yapılan yardım, atıyye, gazete bedelleri, bayramlarda kesilen kurban ve dağıtılan şekerlere kadar mâbeyin için yapılan her türlü masraf hazîne-i hâssa vasıtasıyla karşılanırdı.

II. Mahmud'dan sonra tahta geçen Abdülmeccid, Abdülaziz ve V. Murad'ın, yükselen Bâbiâli bürokrasisi karşısında sarayı güçlü tutmak için aşırı bir talepleri

yoktu. II. Abdülhamid'in tahta çıkmasıyla beraber mâbeyin, iş hacmi ve bunun sonucu olarak da personel açısından büyük bir gelişme gösterdi. Mâbeyin bu dönemde iki ana bölümden oluşmaktaydı: Hususi daire ve resmî daire. Hususi daire esvapçısı, seccadecıbaşı, ibrikdarbaşı, tütüncübaşı, kahvecıbaşı, kilercıbaşı ve kitapçısı gibi padişahın özel hizmetini gören görevlilerin bulunduğu bir mekân olup teşrifatta ve salnâmede yeri yoktu. Bendegân olarak nitelenen hususi daire mensupları, padişahın şehzadelikinden beri yanında bulunan ve güvenini kazanan insanlar arasından seçilirdi. Memuriyetlerine Mâbeyn-i Hümâyün gedikâtı denirdi (BA, *Yıldız Perakende, Hazîne-i Hassa*, nr. 12/2). Resmî daire ise devlet işlerinin görüldüğü ve hemen hemen yukarıda zikredilen 1263 (1847) salnâmesinde mevcut görevlilerin bulunduğu mekândı. Burada ayrıca, Abdülhamid'in güvenini kazanan ve danışmanları olan İzzet, Deriş, Şâkir, Kamphofner ve Aleksandr Karatodori paşalarla Mütercim Nişan Efendi dairesi vardı. Bunlara, özel durumlarda padişahın başkanlığında kurulan diğer komisyon-î âfileri de ilâve etmek gerekir. Abdülhamid dönemindeki mâbeyin yapısıyla 1847'deki mâbeyin görevlileri karşılaştırıldığında, müessese bazında ortada büyük bir farklılığın olmadığı, ancak II. Abdülhamid döneminde (1876-1909) mâbeyindeki kurumların ve özellikle en önemli birim olan Mâbeyin Başkîtâbeti'nin mevcudunda büyük bir sayısal artış olduğu görülür. Mâbeynin en kalabalık kısmını ise yâverler oluştururdu. Nitekim fahrî yâverlerle beraber bu dönemde mâbeynin mevcudu 424 kişiye kadar çıkmıştı.

Padişahın sarayda kurduğu sistemin vazgeçilmez ayağını iyi işleyen bir haberleşme ağıyla Mâbeyin Başkîtâbeti oluşturuyordu. Kitâbet padişahla ülke içindeki ve dışındaki birimlerin irtibatını sağlar ve sarayla resmî kurumlar arasındaki yazı işlerini idare ederdi. Mâbeynin en önemli dairesiydi. Genellikle Mektab-i Mülkiyye'den derece ile mezun olanlar buraya alınır. Kâtiplerin bir kısmı geceleri nöbetçi olarak mâbeyinde kalırdı. Kitâbetin personel gelişimi sarayın devlet yönetiminde aldığı konumu açıkça gösterir. Kuruluşundan Sultan V. Murad'ın iktidarının sonuna kadar üç ile altı arasında değişen kâtip sayısı, II. Abdülhamid devrinin başından itibaren gözle görülür bir şekilde artarak 1896'da yirmi sekize yükseldi. Bu gelişme ve sayısal artış iş hacmindeki büyüme

ile yakından ilgiliydi. Padişah, hükümeti devreden çıkarıp Bâbiâli'de yapılması gereken işleri saraya aktarınca mâbeyindeki işler çoğalır ve iş yoğunluğunun üstesinden gelebilmek için mâbeyin personeli artırılırdı. II. Meşrutiyet döneminde saray olağan çizgisine çekilince kitâbetin mevcudu da beşe indirildi.

II. Abdülhamid döneminde saray bürokrasisinde yerini alan bir kurum da mâbeyin şifre kâtipliğidir. Padişah bu birim sayesinde hükümeti devre dışı bırakarak vali, ordu kumandanı, mutasarıf, elçi ve konsolos gibi görevlilerle doğrudan irtibat kurardı. Ülke geneline yayılan bu haberleşme ağının en önemli unsurlarından biri de mâbeyin telgrafhanesiydi. Mâbeyin mütercimleri ise padişah için roman tercüme eder ve bunlar gece yatarken padişaha okunurdu.

Yıldız Sarayı'nda merasim dairesinin üst katında birinci ve ikinci mâbeyinciler için birer oda mevcuttu. Diğer mâbeyincilerin yerleri ikinci kattaydı. Mâbeyinci-

Mâbeyn-i Hümâyün'ü ziyaret edenlere verilen giriş kartları (BA, *Yıldız-Perakende, Saray Görevlileri*, nr. 1/93, lef. 1, 2, 3)

(درجهٔ قوسوف رتبی ضابطه فوریه)
شده می بین مایون جناب ملکانه لریه کلیدی معروضه رفومان
وقت ساعت یوم ۸ کالوره اوله ۹۸
۸ ۲۰

(نافه مقسی نیتف انسک قولرک)
شده می بین مایون جناب ملکانه لریه کلیدی معروضه رفومان
وقت ساعت یوم ۸ کالوره اوله ۹۸
۹ ۲۰

(درجهٔ ادری هکته فوریه فاضلی ماسا)
شده می بین مایون جناب ملکانه لریه کلیدی معروضه رفومان
وقت ساعت یوم ۸ کالوره اوله ۹۸
۹ ۲۰

ler geceleri nöbetleşe sarayda kalırlardı. Görevleri, mâbeyne gelen devlet adamlarının mâruzatını padişaha arz etmek ve çıkan iradeyi ilgili yere iletmektir. Merasim dairesinde vezir odası denilen ve sadrazamla vükelâyâ mahsus bir oda olup Encümen-i Vükelâ bazan burada toplanırdı. İş için gelen ve vükelâdan olmayan devlet adamları başmâbeyinci veya ikinci mâbeyincinin odasında beklerdi. II. Abdülhamid'in Yıldız Sarayı'nda mâbeyin olarak kullandığı iki yer daha vardı. Biri daha ziyade yabancı sefirleri kabul ettiği Çit Kasrı, diğeri de Küçük Mâbeyin Dairesi'ydi.

Mâbeyne giriş ve çıkışlar kontrole tâbiydi. Gelenlerin isimleri, geliş ve gidiş saatleri, mâbeyinde kimi ziyaret edecekleri kapıdaki görevliler tarafından günlük olarak çizelgelere işlenirdi (BA, *Yıldız Parkende Saray Görevlileri*, nr. 1/46; 3/68). Ayrıca ziyaretçilere üzerinde isimleri, geldikleri gün, saat ve tarih yazılı olan bir giriş kartı verilirdi (BA, *Yıldız-Perâkende, Saray Görevlileri*, nr. 1/93).

Mâbeynin devlet işlerinin merkezi olması neticesinde buradaki görevlileri ön plana çıkırdığı için devlet adamları statü açısından kendilerinin altında yer alan kâtip ve mâbeyincilere aşırı hürmet gösterir, dalkavukluk eder ve bunları araya sokarak ve hediyeler vererek işlerini yürütürdü. II. Abdülhamid mâbeynin kamuoyundaki imajına çok önem verir, buradaki görevlilerin adının olumsuz bir olaya karışmasına iyi bakmaz, hatta dava konusu olan mâbeyin görevlilerinin borçlarını bazan bizzat kendisi öderdi.

1908 ihtilâlinde ve özellikle II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden sonra mâbeyinde büyük bir tensikat yapıldı. Ayrıca mâbeynin kudretli siması Dârüssaâde ağasının "devletlü" lakabı kaldırıldığı gibi kendisi de resmî teşrifattan çıkarıldı. Bu dönemde yaşanan kargaşa ortamında bazı kurallar hiçe sayılarak bir binbaşının başyâverliğe tayini gibi sarayı ve padişahı tahfif edici bazı uygulamalara da rastlanır. Tensikattan sonra mâbeynin yapısı öncesiyle kıyaslanamayacak ölçüde sadeleştirildi. Mâbeynin mevcudu kurenâ, mâbeyin müdürü, ceyb-i hümâyün kâtabi, mâbeyin kâtipleri, yâverler, imamlar, ıstabl-ı âmire müdürü, sertabip, Muzika-i Hümâyün ve hademe-i hâssa-i şâhâne kumandanı, maiyet-i seniyye bölüğü kumandanı ve fahrî yâverler olmak üzere toplam yirmi beş kişiydi. Bu sayı II. Abdülhamid dönemindeki 424 kişiyle kıyaslandığında daha bir anlam kazanır. Öte yandan padişahın hususi hizmetini gören

bendegânın sayısı da azaltılarak kilerci-başılık ve tütüncübaşılık memuriyetleri kaldırıldı. Bu geniş çaplı operasyonlardan sonra sarayla resmî olarak sadece iki kurum, sadâret ve hazine-i hâssa muhabere de bulunabilirdi. Mâbeyinde geceleri birer kâtip, yâver, musâhib ile bekçiler ve odacılar nöbete kalır; padişah hareme geçtikten sonra bendegân evlerine giderdi.

Mâbeyin Kitâbeti ile başmâbeyincilik, II. Meşrutiyet'in ilânından sonra hükümetin sarayı ve padişahı kontrol mekanizması olarak kullanıldı. Nitekim bu görevlileri artık padişah değil hükümet belirlemeye başladı. II. Meşrutiyet'ten sonra nüfuzu büyük ölçüde azalmasına rağmen mâbeyin varlığını bu şekilde devletin sonuna kadar devam ettirdi.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, *HH*, nr. 24599; BA, *İrade-Dahiliye*, nr. 35166, 35391, 39301, 48141, 60479, 75586, 75587; BA, *Maliye Masarifât Defterleri*, nr. 18, s. 2; nr. 4837, s. 12-13; BA, *Yıldız-Perâkende, Hazine-i Hassa*, nr. 12/2; BA, *Yıldız-Perâkende, Saray Görevlileri*, nr. 1/46; 1/93; 3/68; *Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye*, Sene 1263, s. 43-44, 48; Sene 1274, s. 35; Sene 1311, s. 122-139; Sene 1314, s. 92-105; Sene-i Mâliyye 1326, s. 76-78; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâyiât* (haz. Abdülkadir Özcan), Ankara 1995, s. 67, 277, 541; *III. Selim'in Sirkâtîbi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme* (haz. V. Sema Arkan), Ankara 1993, tür.yer.; D'Ohsson, *Tableau général*, VII, 38, 139; Tayyarzâde Atâ Bey, *Târih*, İstanbul 1292, I, 161-163; Lutfi, *Târih*, III, 166; IV, 112; IX, 123, 160; X, 102; XI, 14, 88-89, 116; XII, 30; *Sicill-i Osmânî*, IV, 729, 730; Lütfî Simâvî, *Osmanlı Sarayının Son Günleri* (s.nşr. Şemsettin Kutlu), İstanbul, ts. (Hürriyet Yayınları), tür.yer.; Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid, Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları*, İstanbul 1990, tür.yer.; Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 327-328, 340; a.mlf., "Üçüncü Sultan Selim Zamanında Yazılmış Dış Ruznâmesinden 1206/1791 ve 1207/1792 Senelelerine Âit Vekayi", *TTK Belleten*, XXXVII/148 (1973), s. 612; Halit Ziya Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi* (İstanbul 1940), İstanbul 1981, tür.yer.; C. V. Findley, *Osmanlı Devleti'nde Bürokratik Reform, Bâbiâli: 1789-1922* (trc. İzzet Akyol - Latif Boyacı), İstanbul 1994, s. 44-45, 55-56, 194-195, 204; Ali Akyıldız, "II. Abdülhamid'in Çalışma Sistemi, Yönetim Anlayışı ve Bâbiâli'yle (Hükümet) İlişkileri", *Osmanlı*, Ankara 1999, II, tür.yer.; Arzu T. Terzi, *Hazine-i Hassa Nezareti*, Ankara 2000, s. 27, 78-80, 122-124, 126, 164; Fikret Sarıcaoğlu, *Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi: Sultan I. Abdülhamid (1774-1789)*, İstanbul 2001, tür.yer.; S. T. West, "The Last Chroniclers of the Mabeyn", *MES*, XXXIII/2 (1996), s. 1; Ali Karaca, "II. Abdülhamid'in İdareyi Kontrol Mekanizmalarından Yâverlik Kurumu", *TTK Bildiriler*, XIII (2002), s. 1704-1705; Pakalın, II, 375-377; Şerafeddin Turan, "Silâhdâr", *İA*, X, 643; Halil İnalçık, "Ghulâm", *EP* (İng.), II, 1091.

ALİ AKYILDIZ

MACARİSTAN

Orta Avrupa'da ülke.

- I. FİZİKİ ve BEŞERİ COĞRAFYA
- II. TARİH
- III. ÜLKEDE İSLÂMİYET
- IV. MACARİSTAN'DA İSLÂM ARAŞTIRMALARI
- V. MACARİSTAN'DA OSMANLI SANAT ESERLERİ

Resmî adı Magyar Köztársaság (Macaristan Cumhuriyeti) olup yüzölçümü 93.036 km², nüfusu 10.200.000'dir (2000). Avusturya, Slovakya, Ukrayna, Romanya, Sırbistan-Montenegro, Hırvatistan ve Slovenya ile çevrilidir. Başşehri 1.740.000 nüfuslu (2002) Budapest (Budapeşte), diğer önemli şehirleri Debrecen (207.000), Miskolc (182.000), Szeged (163.000), Pécs (160.000), Győr (130.000), Nyiregyháza (117.000), Kecskemét (107.000) ve Székesfehérvár'dır (104.000). On dokuz idarî birimden oluşan ülke 1990'dan beri çok partili bir demokrasiyle yönetilmektedir.

I. FİZİKİ ve BEŞERİ COĞRAFYA

Macaristan topraklarının yaklaşık % 84'ü 200 metreden alçak, % 14'ü 200-400 m. arasında ve yalnız % 2'si 400 metreden yüksektir. Ovalardan ülkenin güneydoğusunda yer alan Büyük Ova, kuzeybatısındaki Küçük Ova, ortasındaki Mezöföld en önemlileridir. Tepelik bölgeler güneybatıda, güneyde ve kuzeydoğuda bulunur. Ülkenin en yüksek noktası kuzeydoğuda bulunan Mátra'daki Kékestető'dür (1015 m.). Başlıca nehirleri 417 kilometrelik kısmı Macar topraklarında kalan Duna (Tuna) ve 597 km. uzunluğundaki Tisza'dır. Göllerin sayısı az olmakla birlikte Balaton gölü (596 km²) Orta Avrupa'nın en büyük su birikintisidir ve turizm açısından önemlidir. Macaristan genelinde kara ikliminin etkisi altındadır; yalnız batıda Alpler'in, güney kısımlarında Akdeniz ikliminin hafif tesiri hissedilmektedir. Ocak ayında ortalama sıcaklık -1 ile -3 arasında iken temmuzda 20-26 dereceye ulaşmaktadır; ortalama yağış miktarı 650 milimetredir.

IX. yüzyılda ülkeye giren Macar ve Türk unsurlarının sayısı çeşitli tahminlere göre 100.000 ile 500.000 arasındaydı. Burada buldukları Avar, Slav ve başka topluluklar ise 200.000 civarındaydı. 1241-1242 Moğol istilâsı nüfusu olumsuz yönde etkiledi. Ülke nüfusuna dair ilk güvenilir rakam XV.